«Шаттық Отаны». Реквием

«Киікті» стансасынан өткен сайын қазақтың даңқты композиторы Сыдық Мұхамеджанов осы жерден Алматыға арман арқалап кеткен шығар деген ойға түсем. Онын кіндік кесіп, кір жуған жері қазақтағы ғажайып та, қасиетті топырақтың бірі һәм бірегейі десе болады.Үш мыңжылдық көшпелілер мәдениетінің толғағы жетіп, тоғысқан жері - бұл.Сарыарқаның саз қонған аймағында уызына жарыған сазгер күні кешегі Тәттімбет,Тоқа,Дайрабай,Қыздарбек,Сембек,Әбди,Әбікен, Аққыз,Итаяқ,Мақаш,Бегімсал дәстүріндегі шертпе күйдің қазанында қайнап,каймағына кенелген біртуар тұлға еді. Оның «Шаттық Отаны» поэмасында сол терең де, ерен тылсым сиқыр алыстан айқұлақтанып, құлаққа шалынады. Қазақтың ұлы композиторы Сыдық Мұхамеджанов осы туындысын музыкалық поэма деп атаған екен. Шын мәнінде бұл - бір дәуір, бір заманның марапат жыры. Қазтуғанның «Мадақ жырындай» патетикалық поэма.

Қазір ел екі аяғы салбырап, көктен осы жерге түсе салғандай күй кешіп отыр, адам баласы туасы ұмытшақ, осы отыз жыл ішінде баяғыда көрген-білгенін есінен шығарып алған.Мұны исі қазақ баяғыда «қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған заман» деген. Ол бір кездегі біздің Асан қайғы, сонау Томас Морлардың қиял-ғажайыбынан туған қоғам еді. Бар-жоғы жетпіс жыл салтанат құрды да, тарихтың архивіне жөнеді! Европаны кезіп жүрген коммунизм елесі ХХ ғасырда салтанатты шеруін тәмамдады да, келмеске кетті. Соны музыка тілімен өрнектеп, өлмес өнер туындысына айналдырған - қазақтың саусақпен санарлықтай тұлғаларының бірі, композитор Сыдық Мұхамеджанов. Социализм туралы поэманы қайта тыңдаған сайын адамды мың сан ойға салып, жан-дүниені сарғайған сартап сағынышқа кенелтіп, арқаны шымырлататын музыкалық дүние бізден басқа бірде-бір елде жоқ десе де болады. Бізде ғана, қазақта ғана бар!

Замандар да, адамдар да көше береді, мәңгі бақи өлмейтін, жасампаз адам баласымен барлық қоғамдық-экономикалық формацияларда өмір сүре беретін өнер туындылары ғана. Гомерлер кетті. Адамзаттың жадында «Илиада» мен «Одиссеялар» қалды. Садық Мұхамеджановтың «Шаттық Отаны» да осылардан аумайтын адамзат өнеріндегі шедевр шығармалар қатарында тұр.

Біздің балалық, жастық шағымыз, ат жалын тартып мінген кезіміз де осы қоғамда өткен. Біз оның орны ойсыраған кемшіліктері мен трагедиясына қарамастан егіліп сүйіп, оған ет-бауырымыз елжіреп қызмет еткенбіз, одан артық қоғамдық жүйе бар деген ой бізде болмаған. Адам - өз заманының жемісі, соның әрі мықты, әрі осал қасиеттері біздің бойымызда әлі бар.

Сыдық Мұхамеджановтың «Шаттық Отаны» осы homo soveticus (хома советикус), советтік Қазақстан туралы жыр еді. Бұл поэмада біздің 70 жылғы ғұмырымыздың галереясы шынайы бейнеленген.Оны тыңдаған сайын біздің жүрегімізді асқақ сезім,ел мен жерге деген шалқар махаббат кернейді. Мұны мына жарық дүниеге бізден кейін келген буын түсінбеуі мүмкін, бірақ бұл сезімдер бізге етене жақын һәм оттай ыстық.

Евгений Брусиловскийдің Қазақстанға келуі ұлттық музыкамызды европалық деңгейге көтеріп, жасартып, жаңартып, жаңғыртып тастап еді, Сыдық Мұхамеджанов бастаған шәкірттері оны бұрын-соңды болмаған биікке көтеріп, берісі республикалық, әрісі одақтық масштабта соны өрнек,ұлттық бояулар қосып, тыңға сүрен салды.

Мына опасыз жалғанда ұлттық рухтың жер бетінде сайран салуына, өктем күштердің төбесінен ойран салуына түк те жетпейді. Жан алғыш атом қаруы мен төрткүл дүниені алақанына уыстап отырған жойқын империялар да жоқ болады. Атамзаманғы айтулы мемлекеттерден бүгінде көзге қара боп қалғаны - Лондондағы Ұлттық галерея, Вашингтондағы Ұлттық өнер, Мәскеу қаласындағы Третьяков галереяларында тұр. Огинский - Бетховендер мен халық музыкасында Ақан сері, Біржан сал, Мәдилер мен Сыдық-Шәмші - Илья Жақановтардың әндерінде қалықтап ұшып жүр бұл рух. Басқа түк те жоқ мына Жарық Дүниеде. Мәңгі қалатын нәрсе - тек өнер туындысы.

Біз екінің бірі, егіздің сыңары «халық жауы» болған сормаңдай елде ғұмыр кештік. Сонда да бұл ел үшін жанымызды шүберекке түйіп сүйіп едік. Жау - кім? Дос - кім? Әлихан мен Ахметтің, Мағжан мен Міржақыптардың аруағы төбемізде әлі күңіреніп тұр. Социалистік-тоталитарлық қоғамның трагедиясы осы еді. Оны ішіміз сезді, айқайлап айта алмадық, айтқызбады. Социализмнің өзіне ғана тән қасиеті мен қасіреті де көп еді. Соған қарамастан, біз оның дертіне күйіп, жан-тәнімізбен құлай сүйіп едік. Өйткені ол біздің өз өміріміз, тасқа басылған тарихымыз еді. Адам баласы бәрінен бас тартуы мүмкін, бірақ тарихы мен тағдырынан бас тарта алмайды. Бұл - жалпы адамзатқа ортақ аксиома. Құдайтағаланың басқа салған тағдыр-таланы осы... Біз Құдайдың құлы бола алмадық, 300 жылдай пенденің құлы болдық. Ең сұмдық қасіретіміз - осы.

«Шаттық Отанындағы» қазақ халқының классикалық әуені әлемдік классиканың озық

үлгілерімен астасып, адамды асқақ мұраттарға шабыттандырады. Бүтіндей бір ұрпақ осы жырдың аясында өсіп-өнді. Пушкиннің «Моцарт пен Сальери» дейтін атақты поэмасы бар. Онда Сальери Моцартты у беріп өлтіреді. Замандастарының айтуына қарағанда өмірде мұндай оқиға болмаған көрінеді. Соны білетін біреулер бұл Пушкиннің ойлап тапқан дүниесі деген әңгіме шығарып жүр... Бұлардың көпшілігі - өнердің озық дүниесін көре алмайтын графомандар мен іштар, таяз шығармашылық адамдары. Пушкин өнердегі данышпан мен дарынсыздың өлмес образын жасап шығарды. Оған керегі осы еді. Моцарт - таланттың, Сальери - дәлдүріштің типтік бейнесі.

Мына шығарма да сондай, қазақ қиялындағы қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған қоғамның бір бұлдыр елесі маған да жарқ етті де, жоқ болды.

Мұнда Атырау - Алтай - Алатау - Алтайға дейінгі кең байтақты мекендеп жатқан Алаш елінің поэтикалық галереясы тұнып тұр;үш мың жылдық көшпелілер өркениетінің символындай арғымақ ат тұяқтарының дүбірі мен даламыздың кеңдігі, ел-жұртымыздың Отанға деген ыстық махаббат сезімі, ересен еңбек дүбірі мен бейбіт заманның берекесі, ырысына ынтымағы жарасқан елдің бір-бірін ұлтқа, нәсілге бөлмейтін берекелі тұрмыс-тіршілігі асқақ музыка тілінде құйқылжып сөйлеп тұр.

Сыдық Мұхамеджановтың «Шаттық Отаны» да - осы пушкиндік деңгейдегі терең көркем дүние. Бала жасымнан сүйсініп тыңдаған, жүрегімде орны бөлек ірі музыкалық туынды. Мен оны магнитофонға қойып қойып, шабыт шақырушы едім.1970 жылдары шығармашылығыма бетбұрыс жасаған «ХХ ғасырдың 20 сәті» атты поэмамды жазғанымда осы шығарма арқаландырып, мені Тәңірінің тылсым құпиясына шомылдырған-ды. Оны тыңдаған сайын жастық шағыма қайта оралып, уайымсыз күй кешемін. Мен үшін бұл - жаңа да, жасампаз қоғам құрып жатқан ел туралы асқақ пафосты патетикалық дүние ғана емес, Моцарттың «Реквиемі» сынды, енді қайтып оралмайтын бір дәуір, бір заман хақындағы азалы жоқтау жыры. Мұқағалидың «Реквием. Жан азасынан» қасіретті. Енді мұндай жыр жазылмайды. Енді ол дәурен қайтып келмейді... Мәселе - осында. Кетер заман кетті... Келмеске!

Қазір бұл симфония бұрынғыдай эфирден жиі естілмейді. Естілсе, дүниеден көшіп кеткен бір ұрпақ, бір замана көз алдымызда көлеңдейді... Енді ол бізге жоқ. Соның ескі елесіндей осы «Шаттық Отаны» қалды. Өткен күннің елесіндей... Тарихымыздың өлмес ескерткішіндей жыр - бұл. Енді қайта жазылмайды. Мен үшін бір заманның жоқтау жыры ол! Мұнда менің егіліп сүйген аруларым, жаны жақсы ағаларым қалды. Осы жырмен қоса егіліп, жан-дүниені теңіздей тебірентетін, өтіп кеткен, енді қайта оралмайтын жастық шағымның елесі қалды. Қасіретке де, қасиетке де толы жарты ғұмырымның қырық жылы. Жасампаздық идеясына шөліркеткен құсни ғұмырымның жыры... Огинскийдің «Поленезіндей» азалы жыр...

Серік АҚСҰҢҚАРҰЛЫ,
ақын, Мемлекеттік
сыйлықтың лауреаты

Егемен Қазақстан. - 2024. - 11 наурыз (№49). - 14 б.